

**N. ATASOY, *İbrahim Paşa Sarayı*, Ankara, 2012, Kültür ve Turizm
Bakanlığı Yayınları, 243 sayfa (138 resim ve 41 minyatürle birlikte).
ISBN: 9789751736222**

Mahmut DEMİR*

Osmanlı İmparatorluğu gerek ulaştığı sınırlar, sahip olduğu siyasi ve kültürel kudret ve de gerekse medeniyet yönünden sadece Türk tarihi için değil Dünya tarihi için de önemli bir yere sahiptir. Osmanlı İmparatorluğu'nun her açıdan zirvede olduğu dönem olarak bilinen Kanuni Sultan Süleyman Dönemi de hiç şüphesiz kayda değerdir. İmparatorluğun zirveye olan yolculuğunda padişaha eşlik etmiş olan abide şahsiyetler arasında kendisine on üç yıl (1523-1536) boyunca veziriazamlık yapan İbrahim Paşa bilhassa dikkat çekmektedir. Gerek renkli kişiliği, gerek ulaştığı siyasi-maddi kuvvet ve gerekse de yükselişi kadar şaşırtıcı olan düşüşü onu Osmanlı Tarihi'nin en dikkat çekici devlet adamlarından biri haline getirmiştir. Türkiye'nin önde gelen sanat tarihçilerinden biri olan Nurhan Atasoy'un yazmış olduğu ve Kanuni Sultan Süleyman tarafından İbrahim Paşa için yaptırılan ve onun adıyla anılan sarayı konu alan bu eser ilk olarak 1972 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları altında basılmıştır. 2012 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca tekrar basılan bu eser ilk baskısının yeniden düzenlenerek, yeni kaynaklar ve görsel malzemelerle genişletilmiş ikinci baskısıdır. Eser dönemin Kültür Bakanı Ertuğrul Günay'ın *Önsöz*'üyle (5) başlayıp, yazarın *Sunuş* (9-11) yazısı, *İçindekiler* (13), *Giriş* (17-19), 7 ana başlık, *Sonuç* (229-232), okuyuculara zengin bir bibliyografya demeti sunan *Kaynaklar* (233-238) ve eserin kullanımını kolaylaştıran *Dizin* (239-243) ile sona ermektedir.

Sunuş (9-11) kısmında N. Atasoy eserin ikinci kez görsel malzeme ve ek kaynaklarla genişletilerek tekrar yazılması aşamasından bahsetmekte, bu konuda kendisine yardımcı dokunanlara teşekkür etmektedir. Yazar, kitabın ilk baskısının tükenmesi, kendi çalışmasından sonra İbrahim Paşa Sarayı üzerine herhangi bir çalışmanın yapılmaması ve minyatürlerin belge olarak kullanılmasının bir alışkanlık haline getirilip, teşvik edilmesi gerekçesiyle-amacıyla bu genişletilmiş ikinci baskıyı hazırlamıştır.

Giriş'te (17-19) N. Atasoy, İstanbul'daki saraylar hakkında genel bir ön değerlendirmede bulunduktan sonra İbrahim Paşa Sarayı'nın zaman içindeki fonksiyonlarını mercek altına almaktadır. Kendisi ayrıca Cumhuriyet Dönemi'nde İbrahim Paşa Sarayı'nın yeni yapılacak olan İstanbul Adliye Sarayı için yer aranması aşamasında maruz kaldığı yıkım tehlikesi ve görmüş olduğu zarara değinmektedir. İbrahim Paşa Sarayı'nın aslında ne amaçla kullanıldığı, kaynaklardaki durumu üzerine bazı uzmanların fikirleri ve sarayın yıkılmasını engellemek için mücadele eden Mimar Sedat Çetintaş'ın çalışmaları da *Giriş*'te değinilen konular arasında yer almaktadır.

Eserin *İbrahim Paşa'nın Kimliği* (21-40) adlı birinci bölümünde, günümüzde Yunanistan

* Tarihçi, Akdeniz Üniversitesi, Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü, Antalya, mahmutdemir@akdeniz.edu.tr

sınırları içerisinde bulunan Parga Kasabası'nda dünyaya gelen, küçük yaşlarda esir edilerek Manisa'da köle pazarında satılan, tesadüf eseri Şehzade Süleyman tarafından fark edilen ve kendisinin en yakın dostu olan Makbûl ve Maktûl İbrahim Paşa'nın ilginç hayat hikâyesi anlatılmaktadır. Dul ve varlıklı bir kadın tarafından satın alınıp özenle yetiştirilen ve Şehzade Süleyman'ın hizmetine giren İbrahim Paşa, Şehzade Süleyman'ın tahta çıkmasıyla birlikte İstanbul'a gelmiştir. Şahsi meziyetleri, renkli kişiliği ve de padişaha yakınlığı sebebiyle hızla yükselmiş, teamüllere aykırı olarak veziriazamlığa getirilmiş ve on üç sene zarfında bu görevde kalmıştır. Kitabın konusu olan İbrahim Paşa Sarayı da padişahın İbrahim Paşa'yla yakınlığının ve ona verdiği değer için bir nişanesi olarak 1521 yılında masrafları bizzat padişah tarafından karşılanarak yaptırılmıştır. Padişahın lütfuyla imparatorluğun en üst makamına yükselen İbrahim Paşa 1525 yılında Mısır'da Ahmet Paşa İsyanı'nın ardından bozulan düzeni yeniden tesis etmiş ve 1526 Macar Seferi'nde Osmanlı Ordusu'na serdarlık yapmıştır. Macar Seferi dönüşü Anadolu'daki bazı isyanları da bastıran İbrahim Paşa 1529'da Viyana Seferi öncesi eşi benzeri görülmemiş yetkilerle donatılarak Serasker ilan edilmiştir. İbrahim Paşa padişaha olan yakınlığı yanında birçok da düşman kazanmış, kendi hataları ve düşmanlarının hazırlamış olduğu entrikalar neticesinde padişah tarafından iftara çağrıldığı 15 Mart 1536 gecesi Topkapı Sarayı'nda cellatlar tarafından boğularak katledilmiş ve Makbûl iken Maktûl olmuştur. Kendisi Galata'da Canfeda Tekkesi yanına defnedilmiş, kabri üzerine de bir mezar taşı yerleştirilmemiştir.

Atmeydanı ve İbrahim Paşa Sarayı (41-50) başlıklı ikinci bölümdeyse Doğu Roma hakiyetinden itibaren şehir için önemli olan Hipodrom'un fonksiyonuna ve Osmanlı Dönemi'nde de önemini korumuş olmasına değinilmektedir. Ayrıca Osmanlı Dönemi'nde Atmeydanı'nda yoğunlaşan yapılaşma faaliyetlerinden ve Batılı sanatçıların Atmeydanı'yla ilgili eserlerindeki tasvirlerinden söz edilmektedir. Yazara göre İbrahim Paşa Sarayı, Atmeydanı'ndaki Hipodrom'un temellerinden bir kısmının üzerine yapılmıştır ve sarayın fonksiyonunun Doğu Roma Dönemi'nde imparatorların yarışları seyrettikleri *kathisma*'dan etkilenecek şekilde oluşturulmuş olması ihtimal dahilindedir.

İbrahim Paşa Sarayı'nın Yaşadığı Olaylar (51-80) başlıklı üçüncü bölümde İbrahim Paşa Sarayı'na dair en eski kayıtlara değinilmekte ve sarayın 1524'te İbrahim Paşa'nın on beş gün on beş gece süren müthiş düğününe ev sahipliği yapmış olması anlatılmaktadır. Ayrıca sarayın İbrahim Paşa'nın Mısır'da bulunduğu esnada çıkan bir Yeniçeri isyanıyla zarar görmesi ve 1530'da üç hafta süren Şehzade Mustafa, Şehzade Mehmed ve Şehzade Selim'in sünnet düğünlerine sahne oluşu üzerinde durulmaktadır. Öte yandan İbrahim Paşa'nın katlinden sonra sarayın II. Selim Dönemi'nde Lala Mustafa Paşa'ya, III. Murat Dönemi'nde Bosnalı İbrahim Paşa'ya, akabinde Yemişçi Hasan Paşa ve onun ardından da Güzelce Mahmud Paşa'ya tahsis edilmesi süreci kaydedilmektedir. 1524'te İbrahim Paşa'nın, 1530'da Kanuni'nin Şehzadelerinin, 1582'de ise III. Murad'ın oğlu Mehmed'in muhteşem düğünlerine ve daha nicelerine ev sahipliği yapan İbrahim Paşa Sarayı uzun bir süre aralıksız olarak kullanılmış ve önemli devlet adamları arasında sürekli el değiştirmiştir. Yazara göre bu süre içerisinde birçok isyana ve yangına sahne olan İbrahim Paşa Sarayı 1652 ve 1660 büyük kent yangınlarına maruz kaldıktan sonra 1716'da neredeyse harabeye dönüşmüş ve bir saray olarak kullanılamayacak hale gelmiştir. Etrafında da zaman içerisinde çeşitli yapılaşmalar olmuştur. İbrahim Paşa Sarayı yapılan bazı restorasyonlardan sonra çeşitli müzelere de ev sahipliği yapmıştır. Günümüzde ise Türk ve İslam Eserleri Müzesi olarak hizmet vermektedir.

İbrahim Paşa Sarayı ve Hipodromla İlgili Resimli Kaynaklar (81-100) adlı dördüncü bölümde Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irakeyn, III. Murad Surnâmesi, Şehinşâhnâme, Hünernâme ve Zübdetü'l-Eş'âr gibi eserlerdeki minyatürler vasıtasıyla İbrahim Paşa Sarayı'nın dönem dönem

geçirdiği değişiklikler ve konumu takip edilip yorumlanmaktadır. Ayrıca Michel Baudier, Hans Dernschwam, Thomas Allom, Cornelius Van Loos, Jean Baptiste Vanmour, Anselme Banduri, P.Hlair, Melling ve William Hogarth gibi seyyah, mimar ve sanatçıların anı, çizim ve resimlerinden ulaşılan bilgiler mukayese edilerek değerlendirilmektedir. *İbrahim Paşa Sarayı Hakkında Bazı Görüşler* (101-107) adlı beşinci bölümdeyse, günümüzde bu isimle anılan yapılar kompleksinin Makbûl İbrahim Paşa'ya ait olan saray olup olmadığı tartışılmakta, dönem dönem sarayın aldığı isimler ve bunun sebepleri üzerinde durulmaktadır. Ayrıca İbrahim Hakkı Konyalı'nın İstanbul Abidelerinden İstanbul Sarayları adlı eseri üzerinde durularak, adı geçen yazarın günümüzdeki yapının İbrahim Paşa Sarayı olmadığı yönündeki görüşü eleştirilmektedir. *İbrahim Paşa Sarayı Hakkında* (107-113) başlıklı altıncı bölümde ise günümüze ulaşan yapının İbrahim Paşa Sarayı olabileceği fikri savunulmaktadır. Bu fikir savunulurken de 1533'te İstanbul'a gelip İbrahim Paşa Sarayı'nda kalan Cornelius Duplicius Schepper, 1553-1555 yılları arasında Osmanlı ülkesinde bulunan Hans Dernschwam ve M. L. Abbe Sevin gibi elçi, seyyah ve sanatçıların eserlerinden istifade edilmektedir. Öte yandan sarayın 1939 yılındaki vaziyetini tespit edip bazı çizim ve planlarını çıkaran Mimar Sedat Çetintaş'ın çalışmalarından da yararlanılmıştır. Bölümün sonunda ise İbrahim Paşa Sarayı'nın 1605 yılında gördüğü tamirata dair bir belgeye değinilmektedir.

Altıncı bölümün ilk alt başlığı olan *Birinci Avlu* (113-114) kısmında sarayın esas iki kapısının bulunduğu cephede girinti şeklinde olan avlu açıklanmakta ve sonradan yapılan Defterhane Binası'nın burayı kapatışı belirtilmektedir. Birinci avlunun ilk alt başlığı olan *Kapılar* (114-122) alt başlığında birinci avluya açılan ve biri Defterdarlık Binası sebebiyle tamamen kapanan ve ikincisi ek binalar arasında bir parça görülebilen iki büyük saray kapısı ele alınmaktadır. Alt başlıkta ayrıca saraya girişin bir çeşit merdiven vasıtasıyla mümkün olduğuna Hünername'deki minyatürler delil olarak gösterilmektedir. Altıncı bölümün ikinci alt başlığı olan *İkinci Avlu*'da (122-125) sarayın zemin katından, Divanhane ve ikinci Avlu'yu taşıyan istinat galerisinden bahsedilmektedir. Ayrıca beşik tonozları ihtiva eden istinat galerisinin tonoz payelerinin Doğu Roma Dönemi Hipodrom kademeleri üzerine oturtulduğu belirtilmektedir. İkinci Avlu alt başlığının birinci alt başlığı olan *Meydan Cephesi* 'nde (125-129) İkinci Avlu'dan meydana açılan taraftaki duvarın üzerinde, meydandaki eğlencelerin dışarıdan görülmeden izlenebilmesini sağlayan ahşap ve kafesli bir galerinin varlığından bahsedilmektedir. Öte yandan yabancı eser ve minyatürlerde bu galerinin varlığına dair var olan bilgilere de dikkat çekilmektedir. İkinci Avlu alt başlığının üçüncü alt başlığı *Set Üzeri Ahşap Evler ve Küçük Köşk*'te (129-137) de sarayın istinat galerisi üzerine inşa edilmiş olan ahşap köşkler konu edilmektedir. Ayrıca minyatürler ve fotoğraflar vasıtasıyla bu köşkerin yıllar içindeki durumu değerlendirilmektedir. Yazara göre bu ahşap köşker yangınlar ve depremler vasıtasıyla sürekli tahrip olmuş, yenilenmiş ve değişmiştir. Alt başlığın sonunda ise günümüzde sarayın kütüphanesi olarak kullanılan köşk ve özellikleri konu edilmektedir. İkinci avlu alt başlığının dördüncü alt başlığı olan *İkinci Kat*'ta (137-142) ise ikinci kattaki tonozlu ve revaklı odalardan, bu odalardaki ocaklardan ve odaları birbirine bağlayan kapılardan bahsedilmektedir. Beşinci alt başlık olan *Yazlık veya Dış Divanhane*'de (142-158) kaynaklarda özellikle padişahların Atmeydanı şenliklerini izleyebilmek ve daha başka amaçlarla yaptıkları ziyaretler için ayrılan Divanhane Binası konu edilmektedir. Burada özellikle Matrakçı Nasuh'un İstanbul minyatürü üzerindeki İbrahim Paşa Sarayı resmi ile ulaşılan sonuçlar, 1970'li yıllarda yapılan restorasyon çalışması buluntularıyla karşılaştırılıp yorumlanmaktadır. İkinci Avlu alt başlığının son alt başlığı olan *Kışlık veya İç Divanhane*'de (159-172) ise İbrahim Paşa Sarayı'nın Divanhane Binası'nın fonksiyonu incelenmekte ve bu kısmın giriş kapılarının izi sürülmektedir. Yazara göre zaman içerisinde birçok değişikliğe uğrayan saray, divanhane merkezde tutulacak olursa

tipik bir Türk evi şeklinde yapılmıştır.

Altıncı bölümün üçüncü alt başlığı olan *Üçüncü Avlu*'da (172-176) uzun yıllar boyunca Adalet Arşiv Dairesi olarak kullanılan ve günümüzde harabe halde duran avlu ele alınmaktadır. Üçüncü avlunun ilk alt başlığı olan *1582'de İnşa Edilen Çardaklı Kapı*'da (176-179) ise III. Murad'ın oğlu Şehzade Mehmed için yapılan, önünde bir at merdiveni halinde meyilli olarak uzanıp sola dönerek ikinci avluya ulaşan bir yolu olan gösterişli kapı incelenmektedir. Yazar kapı hakkında Selaniki Tarihi'nden aldığı bilgileri kendi ulaştığı sonuçlarla birleştirip değerlendirmektedir. Ayrıca kapının III. Murad Dönemi'nde değil de, çok daha yakın bir geçmişte başka bir amaçla yapıldığını düşünen İbrahim Hakkı Konyalı'nın görüşlerine atıfta bulunmaktadır. Üçüncü avlunun son alt başlığı olan *Üst Kat* (179-180) alt başlığında sarayın aslında başlı başına bir kat olmayan muntazam planlı kısmına değinilmektedir. Burası birbirinden bağımsız ve Kuzey-Doğu istikametinde konumlanıp birer kapı ve pencereyle revaklara açılan kısımlardan oluşmaktadır. Altıncı bölümün dördüncü alt başlığı olan *Ara Mekân*'da (181-190) ikinci ve dördüncü avlunun arasındaki boşluk kısmı ve buradaki merdiven kalıntısı irdelenmektedir. Yazar özellikle Matrakçı Nasuh'un İbrahim Paşa Sarayı çizimindeki kule ayrıntısının konumuna dayanarak bu merdiven kalıntısının saray kulesi olduğunu ileri sürmekte ve delillerini sıralamaktadır. N. Atasoy burada ayrıca bu fikrin aksini savunan, kulenin başka bir mevkide olduğunu belirten İbrahim Hakkı Konyalı'nın da görüşlerine yer vermektedir. Alt başlık içerisinde vurgulanan bir diğer husus merdiven kalıntılarının bulunduğu yerin sağlamlığı ve konumu itibarıyla sarayın hazine kısmı olabileceği ihtimalidir. Alt başlığın son kısmında kaynaklar ve dönemin diğer saraylarının ayrıntıları vasıtasıyla İbrahim Paşa Sarayı'nın gerçek büyüklüğü hakkında fikirler ileri sürülmektedir.

Altıncı bölümün son alt başlığı olan *Dördüncü Avlu*'da (190) Mimar Sedat Çetintaş'ın üçüncü avlu, yazarın ise dördüncü avlu olarak adlandırdığı ve binaların arka tarafına düşen kısım mercek altına alınmaktadır. Yazar tarafından bu kısmın tonoz başlangıçlarının ve duvar kalıntılarının kısmen gözlemlenebildiği, ancak önemli bir bölümünün ise 1939 yılında İstanbul Adliye Sarayı inşaatına yer arandığı sırada yıkıldığı belirtilmektedir. Dördüncü avlunun tek alt başlığı olan *Saray Ahır*'nda (190-193) ise Sedat Çetintaş'ın Mimar Sinan tarafından yapıldığını iddia ettiği, sonradan dördüncü avluyla birlikte yıkılan geniş kısım ele alınmaktadır. Bu kısmın Mimar Sinan'ın eliyle yapıldığına dair kesin bir kayıt olmadığını belirten yazar, büyüklüğü ve Topkapı Saray ahırıyla mukayesesine nazaran bu mekânın İbrahim Paşa Sarayı'nın ahır olduğunu düşünmektedir. *İbrahim Paşa Sarayı'nda Çalışan Mimarlar (227-228)* adlı yedinci ve son bölümdeyse mimarı belli olmayan İbrahim Paşa Sarayı'nın kim tarafından yapılmış olabileceği ve Mimar Sinan'ın sarayın yapımı veya tamiratı sürecinde ne gibi bir rolü olabileceği tartışılmaktadır. Burada esas itibarıyla sarayın mimarı olma ihtimali olan, Kanuni Dönemi'nin ilk yıllarının Hassa Mimarbaşısı Acem Ali'nin durumu yorumlanmakta ve Mimar Sinan'ın İbrahim Paşa Sarayı'nın tamiratını icra etmesi değerlendirilmektedir.

Sonuç (229-232) kısmında ise genel itibarıyla yerli-yabancı ve yazılı-görsel kaynaklar arasında bağlantı kurularak İbrahim Paşa Sarayı'nın önemine değinilmekte ve dönem dönem değişim geçiren yapının özellikleri vurgulanmaktadır. Eserin amaçları arasında minyatürlerin tarih yazımındaki kaynak değerinin ortaya konulmasının yanı sıra, tarihi eserlerin korunması bilincinin aşılması da yer almaktadır. Bu kısımda hâlihazırdaki İbrahim Paşa Sarayı'nın XVI. yüzyıldan kalma saray olmadığını savunan ve yıkılmasında bir sakınca görmeyen şahıslar ayrıca konu edilmiş, sarayın yıkılmasını engellemek ve tarihi değerini ortaya koyabilmek için tek başına mücadele eden Mimar Sedat Çetintaş'ın çabaları da şükranla anılmıştır.